

MOLLA ZEYNELABİDİN ÇİÇEK (ÂMİDÎ) VE İLMİ KİŞİLİĞİ*

Mehmet Nezir Esin**

Öz

Tarih boyunca bölgemizde büyük medeniyetler yaşanmış ve bu medeniyetler çerçevesinde büyük âlimler yetişmiştir. Günümüzde hala bu serüven devam etmektedir. Diyarbakır'ın günümüz âlimlerinden birisi de hiç şüphesiz Zeynelabidin Çiçek (Amidî)'tir. Kasım 1946 yılında Diyarbakır'ın Dökmetaş (Qerekilîs) köyünde dünyaya gelen Âmidî zeki ve şairane bir ruha sahip olup aynı zamanda hattattı. Dini ilimlerin yanı sıra edebi ilimlerle de olan meşguliyeti, bu yeteneğinin daha da gelişmesine zemin hazırlamıştır. İlim aşığı olan Âmidî, ister fahri ister resmi olsun görev yaptığı her yerde öğrenci yetiştirmeye çok önem vermiş, birçok ünlü âlim ve akademisyen yetiştirmiş ve yetiştirmeye devam etmektedir. Bütün ömrünü öğrenci yetiştirmek ve eser yazmakla geçiren âmidî, İslami ilimlerin farklı alanlarında yüzün üzerinde eseri ya bizzat kendisi yazmış ya tercüme etmiş veya istinsah ederek kaybolmasını engellemiştir. Memleketini çok sevdiğini eserlerinden öğrendiğimiz Âmidî'nin bu motivasyon ile el-Fetâve'l-Âmidîye ile Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü adlı eserleri kaleme almıştır. Bu çalışmamızda hocamızın hayatı, ilmi kişiliği ve yazdığı eserleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Zeynelabidin Çiçek (Âmidî), medrese, ilim, hat, eser, istinsah.

MOLLA ZEYNELABİDİN ÇİÇEK (ÂMİDÎ) AND THE SCIENTIFIC PERSONALITY

Abstract

Great civilizations have been experienced in our region and great scholars have been raised within these civilizations throughout history. This adventure still continues today. One of the contemporary scholars of Diyarbakir is undoubtedly Zeynelabidin Çiçek (Amidî). He was born in November 1946 in the village of Dökmetaş in Diyarbakir. He had an intelligent, calligraphy and poetic mood. In addition to religious sciences, his work in literary sciences has led to the further development of this ability. Âmidî who is a lover of science, has given importance to educating students wherever he works whether he is an honorary or a formal and he has trained many famous scholars and academics. He trains regular many famous scholars. Âmidî, who spent his life with

* Bu makale 26-28 Ekim 2018 tarihleri arasında düzenlenen "Diyarbakır Tarih-Toplum-Ekonomi Uluslararası Kongresi" adlı kongrede sunulan "Diyarbakır Âlimlerinden Zeynelabidin Çiçek (Âmidî) Ve İlmî Kişiliği" adlı tebliğ esas alınarak hazırlanmıştır.

** Öğretim Görevlisi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi (GİBTÜ), Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, e-posta: seydam.21@hotmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7146-4748>

studying and writing books, has written over a hundred works in different fields of Islamic sciences, either himself written or translated or prevented from disappearing. We have learned from his works that he loves his country and with this motivation he wrote el-Fetâveâl-Âmidîyye and the Conquest, History and Culture of Diyarbakır with his work. The life of Âmidî, his scientific personality and his works will be examined in the paper.

Keywords: Zeynelabidin Çiçek (Âmidî), Madrasah, Science, Islamic calligraphy, Book, Istinsah

Giriş

Âlimler daha çok dini rehberlik yönleri ile ön plana çıksalar da onlar, toplumun sahip olduğu kültür mirasını korumak, unutulmaya yüz tutmuş tarihlerini, örf ve ananelerini hatırlatmak, toplumun dünü ve bugünü arasında köprü vazifesi görmek gibi bir misyona da sahiptirler. Biz de bu çalışmamızda topluma hem dini rehberlik etmiş hem de toplumun tarihi ve kültür mirasına katkıda bulunmuş âlimlerden biri olan Molla Zeynelabidin Çiçek (Âmidî) Hoca'nın ilmi kişiliğini ve topluma katkılarını ele alacağız.

Doğudaki medreseler, her zaman etrafını aydınlatan İslami ilim merkezleri olmuşlardır. Medreselerdeki eğitim, tarihi bir misyon üstlenmiş ve halen de üstlenmeye devam etmektedir. Bu medreselerde yüzlerce meşhur âlim yetişmiştir. Yetişenler, birçok Arapça, Kürtçe, Türkçe ve Farsça eserler yazmışlardır. Bu âlimlerden biri de hiç şüphesiz Zeynelabidin Çiçek (Amidî)'tir. Âmidî, birçok yeri gezerek başta Kürtçe olmak üzere klasik edebiyatla ve İslamî İlimlerle ilgili birçok eseri toplayarak istinsah etmiştir. Bazen de başkaları ondan ellerindeki eserleri istinsah etmesini rica etmişlerdir. Zeynelabidin hoca sadece başka eserleri istinsah etmekle yetinmemiş kendisi birçok eser telif etmiştir. Telif ve istinsahla birlikte eserleri tercüme etmekten, öğrenci yetiştirmekten ve insanları irşat etmekten geri kalmamıştır.

Bu çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Âmidî'nin hayatı, şahsiyeti ve yaptığı görevler ele alınacaktır. İkinci bölümde ilmi kişiliği, telif eserleri, tercüme eserleri ve istinsah eserleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışma gerek kendisiyle yapılan röportajlarla gerekse kitaplarından istifade edilerek hazırlanmıştır.

1. Hayatı

1.1. Ailesi ve doğumu

Zeynelabidin Hoca, dindar bir aileden gelmektedir. Babasının adı Molla Ramazan, annesinin adı Asiye'dir. Aslen Batman'ın Beşiri ilçesi Nasır Ağa aşiretinden olan Âmidî'nin dedesi Zekeriyya, meydana gelen bir olaydan dolayı Beşiri'den taşınıp Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Yuvacık köyüne yerleşmiştir. Babası Molla Ramazan, söz konusu köyde medrese eğitimine başlamış ve ilim tahsilini bu köyde bitirdikten sonra burada fahri imamlığa başlamıştır. Dedesi Zekeriyya, Yuvacık'ta vefat ettikten sonra

Zeynelabidin'in babası, buradan Diyarbakır'a 15 km mesafede bulunan, Dicle Nehri kenarında yer alan Ayneti köyüne taşınmıştır. Babası Molla Ramazan daha sonra buradan Dökmetaş köyüne taşınmıştır. Molla Ramazan, Dökmetaş köyünde 15 yıl fahri imamlık yaptıktan sonra, Diyarbakır'a 10 km uzaklıkta olan ve Elazığ yolu üzerinde yer alan Üçkuyular (Sêbîra) köyüne taşınmıştır. Bu köy şu anda Diyarbakır'ın bir mahallesi olmuştur.

Zeynelabidin Çiçek (Âmidî), 03 Kasım 1946 yılında Diyarbakır'ın Dökmetaş (Qerekilîs) köyünde dünyaya gelmiştir. Dökmetaş köyü, Diyarbakır'a 15 km uzaklıkta Elazığ yolu üzerinde yer alır. Kürtçe Qerekilîs olan ismini eskiden köyde bulunan bir kiliseden almaktadır. Bu kilisede miladi XII. asra kadar uzanan bir kütüphanenin varlığından bahsedilmektedir.¹

1.2. Çocukluğu

Babası Molla Ramazan, Üçkuyular köyüne taşındığında Zeynelabidin Hoca henüz beş yaşlarındadır. 1951'de Demokrat Parti tek başına iktidar olduğunda Diyarbakır çevresindeki köylerde okullar açılmış, bu esnada Zeynelabidin de okuma çağına gelmiştir. Babası, onu Üçkuyular İlkokuluna kaydetmiş ve âmidî, 1956 yılında bu okuldan mezun olmuştur. Âmidî, sınıfın en çalışkan öğrencisiydi. Öyle ki, daha ilkokul okuduğu esnada yaşadığı köyü hakkında Türkçe bir dördlük yazarak sınıf öğretmenini şaşırtmıştır. O, söz konusu dördlüğünde şöyle der:

Köyümüzün adı harabelik

Damlar üstü delik deşik

Doğu tarafı tepelik

Ne güzel bir köyümüz var.²

Zeynelabidin Âmidî, henüz ilkokulda iken köylülere teravîh namazında imamlık yapması için, babası onu Üçkuyular köyüne bağlı Gırbelk³ mezrasına göndermiştir. Gündüz okula, gece teravîh kıldırmak için bu mezraya giden Âmidî, tahsilini bitirdikten sonra da burada imamlık yaparak toplamda 11 sene burada fahri imamlık yapmıştır.⁴

1.3. Eğitimi

Zeynelabidin Hoca, ilkokulu Üçkuyular İlkokulunda, ortaokul ve imam hatip lisesini ise medresede eğitim gördüğü için açıktan okumuştur. Daha sonra imamlık sınavına giren Âmidî'ye sınav komisyonu başkanı Müftü Mehmet Özlem, Âmidî'ye "sen yüksekokula kaydını yaptırmalısın" diye tavsiyede bulunmuştur. Onun bu tavsiyesi

¹ Zeynelabidin Çiçek (Âmidî), *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, Diyarbakır Söz, Diyarbakır 2007, 3.

² Muzaffer Çelik, "Zeynelabidin Çiçek Hoca ile Röportaj", e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, www.e-sarkiyat.com, 8, Kasım 2012, 186-193.

³ Gırbelk Köyü, Ambar Çayı yakınlarında yer alır şu anda 50 hane civarındadır.

⁴ Zeynelabidin Çiçek (Âmidî) Hoca ile yaptığımız röportaj, 05.03.2015. (Âmidî)

üzerine Âmidî, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi'ne kayıt yapmış ve iki yıllık fakülteden mezun olmuştur.

1.4. Evliliği ve Çocukları

Zeynelabidin Âmidî, 1965 yılında Bingöl'ün Genç ilçesine bağlı Çaytepe (Valer) kasabasından Hacı Mustafa'nın kızı Zühre ile evlenmiştir. Âmidî'nin üç erkek beş kız olmak üzere sekiz çocuğu vardır. O da babası Molla Ramazan gibi her üç oğlunun da imam olmasını istemiş ve bunun için onları İmam Hatip lisesine göndermiş ama onlar imam olamamışlar. Erkek çocuklarının ismi İnyet, Hidayet ve Nizamettin'dir. Kızlarının ismi Sebahat, Medine, Esra, Adalet ve Vildan'dır.

1.5. Yaptığı Görevler

Zeynelabidin Hoca 1965 yılında medreseden mezun olduktan sonra ilk olarak Diyarbakır'ın Cankıtran köyünde fahri olarak imamlığa başlar. Burada yaklaşık 15 öğrencisi olur ve on sene burada ders verir. Cankıtran köyünde 13 sene fahri imamlık yaptıktan sonra Diyarbakır'ın merkez Bağlar ilçesinde Hacı Abdurrezzak Camiinde 7 sene daha fahri olarak imamlık yapar ve toplamda 20 sene fahri imamlık yapmış olur. O zamanlar Hacı Abdurrezzak Camiinde bulunan medresede hem Arap dili ilgili eserleri hem de Risale-i Nur okutur.

Âmidî, 1989 yılında resmi imamlığa geçer. İlk olarak Diyarbakır'a bağlı Dokuzçeltik (Şeyhkent) köyüne atanır ve burada iki sene görev yapar. Ardından Diyarbakır merkez Hacı Cemil Camii'nde iki sene İmam-Hatiplik görevini yapar. Son olarak Diyarbakır merkez Kuba Camii'nde görevliyken 2011 yılında yaş haddinden emekliye ayrılır. Hoca emekli olduktan sonra iki sene Dicle Üniversitesi Fakülte Camii'nde aralarında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin de olduğu 25 civarında öğrenciye Arapça ders verir. 2016 yılına kadar Ergani yolu üzerinde bulunan bir medresede öğrenci okutmaya devam eden Hoca, o tarihten itibaren sağlık sorunları nedeniyle istirahate çekilir.

1.6. Zeynelabidin Hocayla İlgili Bazı Hususlar

1.6.1. Hattatlığı

Âmidî'nin özellikle hattatlığı ile ilgili birçok anısı var ve şöyle der:

“Hattat Hamit Aytaç (1891-1982) (Amidî) Diyarbakırlı meşhur bir hattattı. Birçok hattat onun yanında hat sanatını öğrendi. Birkaç sene önce Amidî'nin öğrencilerinden Adıyamanlı hattat bir hoca hat kursunu açmak için Diyarbakır'a geldi. Hattat Hamit Amidî'nin öğrencisi hat kursunu açacak diye duyduğumda bu yaşıma rağmen o kursa katılmam gerektiğini düşündüm ve 20 öğrenciyle beraber hocadan hat eğitimini aldım. Doğrusu benim için bu eğitim çok ama çok faydalı oldu”⁵

⁵ Âmidî.

1.6.2. Okunaklı Hatlar Dokunaklı Hutbeler

Diyarbakır'ın Kulpl ilçesinden Molla Hadi, tasavvuf eserlerini çoğaltmak için Âmidî'ye getirir. Cuma günleri Âmidî'nin imamlığını yaptığı camiye gider ve orada Cuma namazını kılar. Namaz bittikten sonra Âmidî'nin yanına gelir ve ona şöyle der: “Molla Zeynelabidin senin hatların meşk yapılacak sanatsal hatlar değil, ama hatların okunaklı hutbelerin dokunaklıdır”.⁶

1.6.3. Şeyh Abdurrahman Aktepi'ye Ait Ravdü'n-Na'im Adlı Eserin İstinsahı

Zeynelabidin Âmidî, bütün hayatını eser yazmaya ve istinsah etmeye adanmıştı. Henüz eğitimin başlangıcında kitapları istinsah ediyordu ve çevresindeki herkes tarafından kâtip ve hattat olarak biliniyordu. Âmidî, Şeyh Abdurrahman Aktepi'nin Ravdü'n-Na'im adlı kitabının istinsah serencamı hakkında şunları söyler:

“Değerli bir eser veya nüshanın bir ailenin yanında olduğunu duyduğumda, aileye öncelikle eseri yeniden yazmayı teklif ederdim. Aile, ya yeniden yazmak için eseri bana gönderir veyahut ben ailenin yanına giderdim. Öncelikle aileyi şuna inandırıyordum. Bu eseri, orijinalliğini hiç bozmadan olduğu gibi yeniden yazacağım ve orijinalini tekrar iade edeceğim. Bu konuda Ravdü'n-Na'im'in istinsah serencamını anlatmak istiyorum. Şeyh Abdurrahman Aktepi'nin torunlarından Şeyh Askerî'nin oğlu Şeyh Abdurrahman bana dedi ki: “Molla Zeynelabidin! Madem sen hat işleriyle uğraşıyorsun, ben dedem Şeyh Abdurrahman Aktepi'nin bizzat kendi elleriyle yazdığı Ravdü'n-Na'im kitabını sana vereyim de o güzel hattınla yeniden yaz!”. Doğrusu bu teklife çok sevindim. Çünkü piyasada ve imamların yanında bulunan bütün nüshalarda birbirlerinden alıntı yaptıkları için birçok hata vardı. Örneğin Ahmet Hilmi Koğî⁷ Ravdü'n-Na'im kitabını istinsah etmiş ve matbaaya vermişti ama onda birçok yanlış vardı. Şeyh Askerî'nin oğlu Şeyh Abdurrahman asıl nüshayı bana verince Şeyh Abdurrahman Aktepi'nin torunlarından Şeyh Şafi, Şeyh Abdurrahman'ın evine gider ve ona: “Bana Şeyh Abdurrahman dedenin Ravdü'n-Na'im kitabını getir!” der. Şeyh Abdurrahman: “Kitap bende değil, istinsah etmesi için onu bir hocaya verdim” der. Bunun üzerine Şeyh Şafi kızar ve “Bu hocaların bizleri perişan ettiğini, hangi eserimizi götürdülerse bir daha geri getirmediğini bilmiyor musun? Dedenin kitabını hiç tanımadığın bir hocaya nasıl verirsin? Bu hocalar dedenin yüzlerce kitabını götürüp bir daha getirmedi” demesi üzerine, Şeyh Abdurrahman şöyle cevap verir: “Bu, senin tanıdığın hocalardan değil. Kitabı o güzel hattıyla istinsah edecek ve sonra bize aslını geri iade edecektir.”

Zeynelabidin Âmidî konuşmasına şöyle devam etti:

“Ravdü'n-Na'im kitabını güzel bir şekilde yeniden yazıp, sonuna da içindeki garip (anlamı kapalı) kelimeler için bir sözlük yaptıktan sonra hem kitabın aslını Şeyh Abdurrahman'a iade ettim hem de istinsah ettiğim nüshayı ona gösterdim. Şeyh Şafi

⁶ Âmidî.

⁷ Ahmet Hilmi Koği, güneydoğuda meşhur bir hocadır. Birçok değerli kitabı istinsah etmiştir.

yazdığım kitabı görünce çok hoşuna gitti ve Şeyh Abdurrahman'a şöyle dedi: "Sen bu güzel kitabı Molla Zeynelabidin'den al, ben ona on lira vereceğim." On lira o zaman kitabın değerinin çok üzerindeydi." Zeynelabidin Âmidî, ben bunu duyunca Şeyh Abdurrahman'a: "Şeyhim ben bu çalışmayı maddi bir kazanç elde etmek için yapmadım sadece yazıp matbaaya vermek için bu hizmeti yaptım." dedim. Sonra Diyarbakır'da kütüphaneci Mehmet Özdemir vardı Ravdü'n-Na'im kitabını matbaaya vermesi için ona verdim. Daha sonra ona sorduğumda o da matbaaya vermesi için Ürdünlü birisine verdiğini söyledi ve böylece kitap kayıp olup gitti. Bundan dolayı kitabı tekrar yazdım ve bu kitaba bir şerh de yazıp, Seyda Kitapevine verdim onlar da kitabı İstanbul'da matbaaya verdiler".⁸

1.6.4. Vesvese

Âmidî, Hocası Molla Yasin Yüsrî ile olan anısını şöyle anlatıyor:

"Allah rahmet eylesin hocam, hem çok âlim hem de çok takva sahibi bir zattı. Ben Hocam Molla Davut'la Molla Yasin'in yanında üç ay okudum. Hocam Molla Dâvûd ve Molla Said Yıkılmaz (Taxikî) birlikte Cem'ül-Cevami' kitabını okuduktan sonra Molla Yasin'den icazet aldılar. Molla Yasin, babamın taziyesine gelince onu karşılamaya gittim. Beraber evin avlusuna girdik orada çocuklar su ile oynuyorlardı. Hocam su sıçramalarından çok rahatsız oluyordu. Ben de çocuklara yapmayın Hocam çok vesveselidir dedim. İçeri girip oturduktan sonra hocam eğilip gizlice kulağıma: "Sen niye Hocam çok vesveselidir dedin. Hocam çok müttakidir deseydin ya" dedi".⁹

1.6.5. Teftezânî mi Oldun?

Molla Yasin Yüsrî, İslamî ilimlerde olduğu gibi Kürt edebiyatında da meşhur bir âlimdir.¹⁰ Âmidî'nin de dediği gibi Molla Yasin "vakar sahibiydi". Çok büyük bir âlimdi, belki de bundan olsa gerek kendisine çok güveniyordu. Âlimler meclisinde her zaman söz ona aitti. Âmidî, Hocası Molla Yasin'i çok seviyor ve çok beğeniyordu. Ancak bazen Üstad Bediüzzaman'dan bahsederken ismiyle Molla Said diye anıyordu. Âmidî, şöyle diyor:

"Her zaman Molla Said şöyleydi Molla Said Şunları söyledi derdi. Doğrusu bu söylemi hiç hoşuma gitmiyordu. Ancak saygısızlık yapmamak için hep içime atardım ve içimde şöyle derdim. Valla hocam sen Üstad'ın talebesi bile olamazsın."¹¹

Âmidî ile yaptığımız söyleşilerden de anlıyoruz ki Molla Yasin'in Âmidî'nin üzerinde çok tesiri vardı. Her seferinde ondan bahsediyordu. Bir seferinde yine söz dönüp dolaşıp tekrar Molla Yasin'e geldi ve Âmidî, bizlere onunla ilgili şu anektodu anlattı:

⁸ Abdullah Ekici, *Zeynelabidîne Amidî, Jiyan, Berhem û Xebatên Wî Yên Destnivîsî*, (Artuklu Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Mardin 2014, s.27-28.

⁹ Âmidî.

¹⁰ Molla Yasin'in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Seyda Molla Yasin Yüsrî Amedî, *Ravdü'l-Hayat*, hzl. Muhammed Toprak, 1. Baskı, Nûbihar Yayınevi, İstanbul, 2011

¹¹ Ekici, *Jiyan, berhem û Xebatên wi yên Destnivîsî*, s.29

“Bir gün manzum bir eserini yazmam için Molla Yasin beni çağırdı. Kitabı bana yeniden yazdırıp matbaaya vermek istiyordu. Yanına gittim ve yazacağım eseri alıp okumaya başladım. Seyda beni dinleyince; “Sen ne güzel okudun, bu kitabı ben değil sanki sen yazmışsın” dedi. Ben de dedim ki; Hocam! Ben birçok eser yazıp matbaaya vermişim. Ne gibi dedi? Ben de; örneğin Mela Huseyiné Batî’ye ait Mevlid, Şeyh Ahmedé Hanî’nin (ö. 1119/1707 [?]) Nubahar ve Şeyh Abdurrahman Aktepe’nin Ravdü’n-Na’im adlı eserlerini yeniden yazıp ayrıca onlara şerh de yazdım. Ayrıyeten Ebû Şücâ’ el-İsfahânî’nin (ö. 500/1107’den sonra) Gâyetü’l-İhtisâr adlı eserini de Kürtçeye tercüme ettim dedim. Bunun üzerine “Yahu sen İmam Teftâzânî (ö. 792/1390) mi oldun? Sen nasıl Gâyetü’l-İhtisâr’ı tercüme edebilirsin”. Hemen yerinden kalkıp kitaplıkta Gâyetü’l-İhtisâr kitabını aramaya başladı. Niyeti kitabı bulup tercüme yapabilir miyim diye önüme koyup beni denemekte. Allah bilir belki de o anda tercüme edemeyecektim. Ama nihayetinde kitabı bulamadı”.¹²

1.7. Vefatı

Bütün ömrünü eser yazma, ilim öğrenme ve öğretmeye adayan Âmidî, sağlık sorunları nedeniyle istirahate çekildikten sonra hastalığı gittikçe artmaya başlamış ve bir daha da o en çok sevdiği ilim halkalarına dönememiştir. Tarihler 28 Temmuz 2020’yi gösterdiğinde Âmidî Hoca bu dünyadan göçüp refiki alaya gitmiştir.

Hayatının en güzel anılarını geçirdiği o ilim halkaları böylece sona ermişti. Âmidî’nin vefatı Diyarbakır’da ilim ve edebiyat dünyasını sarsmış ve ilmi çevrelerde onun vefatıyla ilgili, “büyük seyda vefat etti”, “Diyarbakır değerli bir alimini kaybetti” şeklinde yorumlar yapılmıştır.

Diyarbakır’da vefat eden Âmidî, dünyada ve ülkemizde covid 19 salgını tedbirleri olmasına rağmen cenaze törenine birçok seveni katılmış, cenazesi Diyarbakır merkez Yenişehir ilçesine bağlı ve aynı zamanda doğduğu yer olan Dökmetaş (Qerekilîs) köyüne defnedilmiştir.

2. İlmî Kişiliği

2.1. Medrese Eğitimi ve Hocaları

Kendisi de bir medrese mezunu olan ve medrese eğitimine büyük önem veren babası Molla Ramazan, oğlu Zeynelabidin Âmidî Hoca’nın da medrese eğitimi almasını çok istiyordu. İmamlığı kutlu bir görev olarak gören babası, kendisinin geçtiği bu ilim yolculuğundan çocuklarının da geçmesini ve din görevlisi olup İslam dinini yaymalarını istiyordu.¹³

Zeynelabidin Hoca, daha en başından babasının onu medreseye göndermesine karşı çıkıp resmi okula, özellikle İmam Hatip okuluna gitmek istediğini söylemiştir. Ama her seferinde babası bu isteğini kabul etmeyip onun medreseye gitmesinde ısrarcı

¹² Âmidî.

¹³ Âmidî.

olmuştur. Âmidî, babasının bu isteğine karşı çıksa da babası biraz tavsiyeyle biraz da zorla medreseye gitmesini istediğini söyler ve en sonunda şöyle der: "Sen kesinlikle okumalı ve benim gibi imamlık yapmalısın". Âmidî, babasını bu kararından vazgeçirmeye çok uğraşır ama başaramaz.¹⁴ Âmidî'nin kendisi o günleri bizlere şöyle aktarır:

"Gönülsüz olarak medreseye feqiliğe (Talebelik) gittikten sonra evimi ve köyümü (Üçkuyular) çok özledim. Cigerxwîn'in memleket hasretinden yazdığı ve şöyle dediği bir şiiri vardır: "Nerede Kürdistan, nerede benekli burç..." Ben de ondan esinlenerek kardeşime bir mektup yazıp içinde şöyle demiştim "Nerede Üçkuyular, nerede benekli burç". Aslında o zamanlar köyümüze pek de benekli denilemezdi. Çünkü hep taşlık ve çamurdu. Hatta o zamanlar rahmetli babam mektubumu görünce şöyle demişti: "Sen Üçkuyular'ı benekli burç yaptın ya". Eğer babam bugün hayatta olsaydı ona "Şehrin içine girmesiyle ve etrafında yapıların oluşmasıyla Üçkuyular şimdi benekli burç olmuş diyecektim".¹⁵

Zeynelabidin Âmidî'nin ilk hocası babasıdır. Medreseye gitmeden önce babasının yanında Kur'ân-ı Kerim, Batî'nin yazdığı Kürtçe mevlidi,¹⁶ "Nubahâr",¹⁷ "Nehcu'l-Enâm",¹⁸ "Emsile" ve "Binâ" kitaplarını okuduktan sonra ilk olarak Karacadağ civarında bulunan Alabaş (İğliya) köyünde Molla Davut'un yanında öğrenciliğe başlamıştır. Âmidî, hocası Molla Davut'u şöyle anlatır:

"Hocam Mardin'in Çınarönü (Cilîne) köyünden Molla Muhammed Dengnekîr'in kardeşidir. Molla Yasin Toprak'tan icazet almıştı. Ben hocamın yanında eğitime devam ederken, Molla Yasin Silvan'ın Tokluca (Çırık) köyünde kalıyordu. Hocam Molla Dâvûd ile üç ay Tokluca köyüne gittik. Hocam Molla Dâvûd ve Molla Sait Yıkılmaz (Taxikî)¹⁹ Cem'u'l-Cevâmi' kitabını okuduktan sonra Molla Yasin'den icazet aldılar."²⁰

Zeynelabidin Âmidî, daha sonra eğitimine şu köylerde ve şu hocaların yanında devam eder:

1- Diyarbakır'a bağlı Keçidere (Çixsor) köyünde Molla Muhammed Şerifin yanında "İzzi"²¹ ve el-Curcânî'nin "Avâmil" adlı eserlerini²² okumuştur.

¹⁴ Âmidî.

¹⁵ Ekici, *Jiyan, berhem û Xebatên wi yên Destnivîsî*, 27-28.

¹⁶ Doğuda, medreselerde *Kur'an-ı kerim* okunduktan sonra *Batî'nin Mevlidi* okutulurdu.

¹⁷ Ahmed'i Hani'nin aruz kafiyeli olarak yazdığı Arapça Kürtçe sözlük.

¹⁸ Molla Halil es-Siirdî'nin Kürtçe kafiyeli olarak yazdığı İslam akaidi kitabıdır.

¹⁹ Mehmet Cevat Ergin, "Son Yüzyılda Silvan'ın Yetiştirdiği Âlimler" Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı, (415-432), Ravza Yayıncılık, İstanbul 2012; e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com, 4, Kasım 2010.

²⁰ Çelik, "Zeynelabidin Çiçek Hoca ile Röportaj", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 186-193.

²¹ İzzi, Sarf ilminde yazılmış Arapça kitaptır.

²² 'Avâmil, nahiv ilminde yazılmış Arapça kitaptır.

2- Diyarbakır'ın Yenişehir ilçesine bağlı Hantepe (Tilham) köyünde Molla Musa'nın yanında "Sa'dullâh Sağır"²³ kitabını okumuştur.

Âmidî, hocası Molla Mûsâ'nın şu anısını anlatır:

"Hocam çok iyi bir âlimdi. Bazen bizlere kendi hayat hikâyesini anlatırdı. Bir defasında hocam şöyle anlatmıştı: "Cumhuriyetten önce ben feqî (talebe) idim. O dönemde bir gün iki atlı yoldan geçiyordu. Onlara siz kimsiniz diye sordum. Onlar da biz mollayız diye cevap verdiler. Ben de eğer siz molla iseniz o zaman ben size bir soru sorayım dedim. Soruyu sorduğum gibi biri hemen cevap verdi ve Feqî! dedi sen çok muzip yaramaz birine benziyorsun, şimdi ben sana bir soru sorayım dedi. O da bana soru sordu ama ben cevap veremedim. Sonra ben yanındaki süvariye kim bu? diye sordum. O da bu meşhur Üstad Bediuzzaman Said Nursî'dir diye cevap verdi".²⁴

3- Zeynelabidin Hoca, Diyarbakır'a bağlı Erimli (Simakî) köyünde bulunan Molla Said 'Arnâsî'nin yanına eğitim görmek için iki defa gider. İlk gittiğinde "Şerhu'l-Muğni"²⁵ ve "İzzi"nin şerhi olan "Sa'duddîn"²⁶ kitaplarını ondan ders alır. İkinci defa gittiğinde "Sadullâh Gewra", "Molla Câmî" ve "İsâgocî"nin Şerhi olan "Muğni't-Tullâb" adlı²⁷ eserleri okur. Hocası Molla Said aslen Mardinlidir.

4- Mardin'e bağlı Çınarönü (Cilînê) köyünde Molla Muhammed Dengnekir'in yanında iki seneye yakın kalır ve orada "Hallu'l-Me'âkid"²⁸ adlı eseri okur.

5- Diyarbakır Bismil ilçesinin Korukçu (Bellê) köyünde Molla İbrahim Bellî'nin²⁹ yanında 1,5 yıla yakın okuduktan sonra Molla İbrahim'in oğlu ve mücazı (ondan icazet alan) olan Molla Abdalbaki Bellî (Aslan)³⁰ oradan Silvan'ın Sulak (Avanek) köyüne gidince, Âmidî'de onunla Sulak'a gider ve orada da bir yıl kalır. Âmidî bu hocalarının yanında, "Fenârî" adlı eserin şerhi "Kavl Ahmed",³¹ "İsâm İsti'âre", "İsâm Ved", "Münâzara", "Şerhu'ş-Şemsiye" ve "Şerhu'l-'Akâid" adlı eserleri tahsil eder.

6- Diyarbakır'a bağlı Kuşlukbağı (Metranê) köyünde Molla Selahattin Kaplan'ın³² yanında "Abdulğafur", "Cem'u'l-Cevâmi", "İşâretu'l-Î'câz" ve "Kızıl-Î'câz" kitaplarını okumuştur. Zeynelabidin Hoca'nın öğrencilik arkadaşı olan Molla Hamit Esin³³ o günleri bizlere şöyle anlatıyor: "Biz Molla Selahattin'in yanında okurken Zeynelabidin Hoca, sıra

²³ Sadullah Sağır, 'Avâmil üzerine yazılmış Arapça şerhtir.

²⁴ Çelik, "Zeynelabidin Çiçek Hoca ile Röportaj", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 186-193.

²⁵ Şerhu'l-Muğni, nahiv ilminde yazılmış Arapça kitaptır.

²⁶ Sa'duddin, İzzi'nin şerhi olup Arapça yazılmış sarf kitabıdır.

²⁷ Muğni't-Tulab, mantık ilminde yazılmış Arapça kitaptır.

²⁸ Hellu'l-Me'akid, nahiv ilminde yazılmış Arapça bir kitap olup ağır bir üslub ile yazılmış.

²⁹ Ergin, "Son Yüzyılda Silvan'ın Yetiştirdiği Âlimler" Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı, (415-432).

³⁰ Ergin, "Son Yüzyılda Silvan'ın Yetiştirdiği Âlimler" Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı, (415-432).

³¹ Kavli Ahmed, Arapça yazılmış mantık kitabıdır.

³² Ergin, "Son Yüzyılda Silvan'ın Yetiştirdiği Âlimler" Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı, (415-432).

³³ Molla Hamit Esin, Silvanlı olup Seyda Molla Cemil Kürbeyti'nin oğludur. Silvan'ın birçok köyünde fahri ve resmi imamlık yaptıktan sonra 2010 yılında emekliye ayrılarak Diyarbakır'a yerleşti. (2020)

kitapları dışında birçok kitap okuyordu ve aynı zamanda hocamızın yanında aruz ilminden de ders alıyordu”.

Zeynelabidin Âmidî, hocası Salahattin Kaplan'ı şöyle anlatıyor:

“Hocam Bismilliydi ve çok âlimdi. Risale-i Nur ve Üstad Bediüzzaman hakkında ondan çok şey öğrendim. En son okumamı onun yanında bitirdim. Ben icazet almadan hocam müftülük sınavını kazandı ve Anadolu'nun birçok yerinde müftülük görevini icra etti. En son Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde emekli oldu ve Diyarbakır'a yerleşti. Daha sonra 1990'larda teberrüken hocamdan icazet aldım. Salahattin Kaplan hocam Diyarbakır'da vefat etti. Allah gani gani rahmet eylesin. Hocamın altı oğlu vardı onlardan biri yüzbaşydı ve yüzbaşı olan 28 Şubat darbesinde dindar olduğu için görevden atıldı”.³⁴

Âmidî, medreselerde okutulan sıra kitaplarını bitirdikten sonra “Muğnî'l-Muhtâc”, “Tefsîru'l-Celâleyn”, “Riyâzu's-Sâlihîn”, “Metnu'l-Îcâz” (ferâiz) vs. medreselerde sıra kitabı olmayan birçok kitabı da hocalardan ders alarak okudu.

2.2. Öğrencileri

Zeynelabidin Âmidî, medrese eğitimini bitirdikten sonra gerek fahri gerekse resmi olsun Diyarbakır'ın birçok bölgesinde İmam-Hatiplik görevini ifa etmiştir. Görev yaptığı hemen her yerde küçük de olsa medrese açmış ve buralarda ders vermiştir. Âmidî, açtığı bu medreselerde birçok öğrenci yetiştirmiştir. Başta kardeşleri Molla İbrahim Çiçek ve Cemil Çiçek Hoca olmak üzere öğrencileri kendisinden aldıkları ilim bayrağını değişik bölgelerde dalgalandırmaya devam etmişlerdir. Ancak biz burada Âmidî'nin yanında öğrencilik yaptığı kesin bilinen ve ulaşılmış olduğumuz bir kaç öğrencisini kısaca tanıtmakla yetineceğiz.

2.2.1. Mehmet Edip Çağmar

1966'da Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde dünyaya gelen Çağmar, küçük yaştan itibaren başta babası olmak üzere birçok medrese hocasından medrese eğitimini almıştır. Molla Zeynelabidin Âmidî dışında Seyda Mele Muhammed Şerif, Seyda Mele Yahya İvacık, Molla Ubeydullah Dalar, Seyda Mele İbrahim Sedeqnî ve diğer bazı hocalardan ders almıştır.³⁵

³⁴ Âmidî.

³⁵ 1993 yılında Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi'nden mezun olan Çağmar, bir yıl sonra D.Ü. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak atanır. 1995 senesinde “Arap Dilinde Harfler” adlı çalışmasıyla yüksek lisans diplomasını alır. Bir yıl sonra Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde doktora öğrenimine başlayan Çağmar, 2003 yılında “Arap Belagatinde Te'kid” konulu çalışmasıyla doktorasını tamamlayarak, 2006'da yardımcı doçent kadrosuna atanır. Aynı yıl Arap Dili ve Belagatı Anabilim dalında doçentlik unvanını alır ve 2008 yılında Doçentlik kadrosuna atanır. 2012 yılında profesörlük unvanını alan Çağmar, halen (2018) D.Ü. İlahiyat Fakültesinde öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

2.2.2. Cemil Çiçek

1953'te Diyarbakır'ın Yenişehir ilçesine bağlı Üçkuyular köyünde dünyaya gelen Çiçek, burada ilk ve ortaokul eğitimini aldıktan sonra o dönem Cankatran köyünde imam olan ve aynı zamanda medresesi olan ağabeyi Zeynelabidin Hocanın yanında medrese eğitimini almaya başlamıştır. Bir süre Hoca'dan eğitim alan Çiçek, ardından başka hocalardan da eğitim almış ve bu süre zarfında imam-hatip lisesini açıktan okumuştur.³⁶

2.2.3. Hüseyin Arslan

1963'te Diyarbakır'ın Yenişehir ilçesine bağlı Cimikân/Çakmak köyünde dünyaya gelen Arslan, ilk ve orta öğrenimi Elazığ ve Diyarbakır'da tamamlamıştır. İlkokuldan itibaren çeşitli hocalardan Arapça Sarf-Nahiv, Hadis, Fıkıh, Tefsir dersleri almıştır. Bunların başında amcası Molla İbrahim Arslan ve Molla Zeynelabidin gelir.³⁷

2.2.4. İbrahim Barca

1977 yılında Diyarbakır'da doğmuş olan İbrahim Barca, ilkokulu Diyarbakır'da, ortaöğretimi Malatya'da bitirmiştir. Ortaöğretim sonrası çeşitli dini ilimlere ait dersler olan Barca, dini ilimlere ait icazetini de en son kendisinden usûl-ı fıkıh dersleri aldığı Molla Zeynelabidin Âmidî Hoca'nın elinden almıştır.³⁸

2.2.4. İsmet Şahin

İsmet Şahin 1964 yılında Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. İlkokul, imam hatip ortaokul ve imam hatip lisesini Diyarbakır'da tamamlamıştır. Ortaokul ve lise çağlarında

³⁶ Lise eğitiminden sonra vatani görevini yapan Çiçek, askerlikten sonra imam-hatip olarak göreve başlamış, aynı zamanda Bursa Yüksek İslam Enstitüsü'nü okuyup bitirmiştir. Çiçek, 1982 senesinde Burdur İmama Hatip Lisesi'nde öğretmenliğe başlamış burada iki yıl görev yaptıktan sonra Diyarbakır'a dönmüş ve burada Diyarbakır Lisesi, Diyarbakır İmama Hatip Lisesi ve Ali Emiri Ortaokulu'nda görev yaptıktan sonra 2005 yılında emekliliğe ayrılmıştır. Emeklilikten sonra Diyarbakır'da yaşamını sürdürmekte olan Çiçek, bu dönemde de boş durmayıp Osmanlıca bazı makalelerin tercüme faaliyetlerini sürdürmektedir. (2021)

³⁷ Arslan, 1981-1985 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde lisans öğrenimini tamamlar. 1985-1987 yılları arasında İslam Konferansı Teşkilatı, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nde araştırmacı olarak çalışır. 1986-1998 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalında yüksek lisans ve doktora yaptı. 1987-1994 yılları arasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'nda uzman yardımcısı olarak çalıştı. 2011 yılından beri İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

³⁸ 2007 yılında Dicle Üniversitesi Siirt Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Öğretmenliği Bölümü'nden mezun olan İbrahim Barca, Şırnak, Gaziantep Nizip ve Şanlıurfa gibi çeşitli illerde Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde sosyal bilgiler öğretmeni olarak çalışmıştır. 2012 yılında "İslâm Kurumları Tarihi Açısından Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. el-Habîb el-Mâverdî el-Basrî'nin 'Kavânînü'l-vizâre ve siyâsetü'l-mülk' Adlı Eseri" başlıklı teziyle Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans mezunu olmuştur. 2016 yılında "Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh el-Hasenî es-Semhûdî eş-Şâfiî (v. 911/1506) ve Medine Tarihiyle İlgili 'Vefâü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ' Adlı Eseri" başlıklı doktora tezini de yine aynı yerde bitirmiştir. 2013-2018 yılları arasında Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü'nde Öğretim Görevlisi ve Yrd. Doç. Dr. olarak çalışmış olan İbrahim Barca, 2018 yılı itibari ile Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaya başlamıştır. Halen bu üniversitede görev yapan Barca, 2020 yılında doçent unvanı almıştır.

gerek akşamları gerekse hafta sonu ve yaz tatillerinde Zeynelabidin Hoca'dan sarf-nahiv, fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslami ilimleri tahsil etmiştir.³⁹

2.2.5. Diğer bazı öğrencileri

- 1- Selman Çelik⁴⁰
- 2- Ahmet Ordu⁴¹
- 3- Recep Duman⁴²
- 4- Ramazan Karateke⁴³
- 5- Mehmet Ali Zeyrek⁴⁴

2.3. Eserleri

Bir ilim adamını gerçek manada tanıtan ve onun hakkında bilgi veren kuşkusuz onun yazdığı eserleridir. Âmidî'nin de üstün zekâsını, ince kavrayışını, hattatlığını ve birçok alanda sahip olduğu ilmi derinliğini açık bir şekilde ortaya koyan hiç şüphesiz yazdığı eserleri olmuştur. Âmidî, nahiv, kelam, fıkıh, dil ve tarih başta olmak üzere pek çok alanda eser kaleme almıştır. Kaleme aldığı eserlerin bazıları te'lif, bazıları da tercüme eserlerdir. Bunların yanı sıra pek çok eseri de istinsah etmek suretiyle bu eserlerin orijinal halleriyle muhafazasına katkı sağlamıştır. Eserlerinin birçoğunun basılmaması olmasa üzüntü vericidir. Biz de burada onun kaleme aldığı eserlerine telif, tercüme ve istinsah eserler olmak üzere üç alt başlık altında temas edeceğiz.

³⁹ 1984 yılında vekil olarak başladığı imam-hatiplik mesleğinde 1988 yılında kadroya geçmiştir. Bu dönem zarfında Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ön lisans ve İşletme Fakültesi lisans bölümlerinden mezun olmuştur. 1995 yılından 2002 yılına kadar Diyarbakır İl Müftülüğü bünyesinde memur, din hizmetleri şefliği ve din eğitimi kısım şefliği görevlerinde bulunmuştur. 2002 yılında Diyarbakır İl Müftülüğü eğitim uzmanı olarak atanan Şahin, halen (2021) bu görevi sürdürmektedir.

⁴⁰ 1971 Diyarbakır Hazro duğumlu olan Çelik, Anadolu Üniversitesi İktisat fakültesi ve Dicle Üniversitesi İlahiyat fakültesi mezunu olup uzun süre Diyarbakır İl Müftülüğü personel şefliği görevinin ardından 2020 yılında Şanlıurfa İl Müftülüğüne atanmış ve halen (2021) bu görevi ifa etmektedir. Çelik her ne kadar Hoca'nın yanında fazla eğitim almamış olsa da Hoca'nın büyük damadı olması münasebetiyle uzun süre hizmetinde bulunmuştur.

⁴¹ 1952 Diyarbakır'ın Eğil İlçesine bağlı Beysu köyünde dünyaya gelen Ordu, 1965 yılında Cankatran köyünde hocanın yanında medrese eğitimine başlamıştır. Dönemin şartları gereği ilk, orta ve lise eğitimini açıktan alan Ordu, Diyarbakır ve çevresinde önceleri fahri olarak başladığı imam hatiplik görevine 1991 yılından itibaren resmi olarak devam etmiş ve bu süre zarfında Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ön lisans eğitimini tamamlamış ve 2006 yılında emekliliğe ayrılarak Diyarbakır'a yerleşmiştir.

⁴² Kendisine ulaşamadı.

⁴³ 1992 yılında Diyarbakır Dicle'de dünyaya gelen Karateke, ilk ve ortaokulu doğduğu köyde tamamladıktan sonra lise eğitimini Diyarbakır'da tamamlamıştır. Ardından medrese eğitimi görmeye başlayan Karateke, 2012-2014 yılları arasında Zeynelabidin Hoca'da İslami ilimleri tahsil etmiş ve bunun sonucunda da Hoca'dan icazet alıp medreseden mezun olmuştur. Ardından Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi on lisans programından mezun olan Karateke, DİB bünyesinde imam hatip olarak görevini sürdürmektedir. (2021)

⁴⁴ 1991 yılında Diyarbakır Dicle'de dünyaya gelen Zeyrek, ilk ve ortaokulu doğduğu köyde tamamladıktan sonra lise eğitimini Diyarbakır Bismil'de tamamlamıştır. Ardından medrese eğitimi görmeye başlayan Zeyrek, 2012-2014 yılları arasında Zeynelabidin Hoca'da İslami ilimleri tahsil etmiş ve bunun sonucunda da icazet almıştır. Ardından Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi on lisans programından mezun olan Zeyrek, Dicle'de imam hatip olarak görevini sürdürmektedir. (2021)

2.3.1. Telif Ettiği Eserler

Henüz yirmili yaşlardayken kaleminden mürekkep akmaya başlayan Âmidî, nahiv, kalam, fıkıh, dil ve tarih başta olmak üzere pek çok alanda eser kaleme almıştır. Telif ettiği kitapların tamamının otuz dokuz tane olduğunu bizzat hocanın kendisinden öğrenmiş bulunmaktayız. Onun kaleme aldığı eserlerinin hepsini tespit etme imkânına sahip olamadık, ancak kaleme aldığı eserlerden müşahede ettiklerimizi burada ele almamız faydalı olacaktır.

2.3.1.1. el-Fetâva'l-Âmidiyye

Bu, Zeynelabidin Çiçek'in (Âmidî) yazdığı en kapsamlı eseridir. İlmi kişiliği ve fikri düşüncesine dair en geniş malumatı bizlere verdiği için bu kitaptan biraz bahsetmekte fayda olacağını düşünüyoruz.

Yaptığımız röportajda kendisinin de söylediğine göre o, “*el-Fetâva'l-Hindiyye*” ve “*el-Fetâva'l-Mısriyye*” gibi fetva eserleri görünce “*el-Fetâve'l-Âmidiyye*” adında bir eser yazmaya karar vermiştir. Eser iki ciltten oluşuyor. Birinci cilt, fihristiyle beraber 478 sayfadır. İkinci cildi ise toplamda 464 sayfadır. Eser soru ve cevap metoduyla yazılmış ve içinde 1784 soru ve cevap bulunmaktadır.

Eserin yazılışı 2011 yılında Diyarbakır'da tamamlanmış ve 2012 yılında Seyda Kitapevi tarafından birinci baskısı yapılmıştır. Eser, alış-veriş ve ibadetlerle ilgili soru ve cevaplardan oluşuyor. Dini meselelerle ilgili yazarın bakış açısının modern bir bakış açısı olduğunu söylemek mümkündür. Âmidî, bu eserin yazımıyla ilgili şunları kaydetmektedir.

“Diyarbakır müftülüğünde çalıştığım zamanda çeşit çeşit ve çok zor fıkhi sorular geliyordu. Müslümanların soru ve sorunlarının çok olduğunu gördüm. Anladım ki Müslümanların ihtiyacını karşılayacak geniş çaplı bir kitaba ihtiyaç var. O zaman ben de birçok fıkhi mesele arasında selef, halef ve çağdaş fetvaları toplamak istedim. Allah'ın yardımıyla çalışmaya koyuldum.”⁴⁵

Bu eser modern fetvalarıyla bizlere Âmidî'nin çağdaşlığını gösterdiği gibi büyük âlimlerin fetvalarını ihtiva ettiğinden bu alanda araştırma yapanlar için değerli bir kaynak olduğunu da göstermektedir.

2.3.1.2. Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü

Eserin başında yazarın kısa bir hayat öyküsü ve Diyarbakır'ın fethini müjdeleyen hadis yer alır. Eser, 36 bölüm ve 314 sayfadan oluşuyor. 2007 yılında Diyarbakır Söz Yayınevi tarafından Diyarbakır'da basılmıştır.

Eserin bazı bölümleri şunlardır: “Diyarbakır Tarihine Genel Bir Bakış, Diyarbakır'ın Fethi, Diyarbakır Burçlarındaki Kitabeler, Diyarbakır Camileri, Diyarbakır

⁴⁵ Zeynelabidin Çiçek (Amidî), *el-Fetâve'l-Âmidiyye*, 1, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2012, 6.

Medreseleri, Diyarbakır Kiliseleri, Peygamberler Şehri Diyarbakır, Diyarbakır'ın Âlim ve Bilginleri, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Diyarbakır...".

2.3.1.3. en-Nef'u'l-Emîn bi Şerhi Rawdi'n-Na'îm

Zeynelabidin Hoca, Şeyh Abdurrahman Aktepî (1853-1910) tarafından manzûm olarak yazılmış olan ve Hz. Peygamberin miraç hadisesini ele alan "Rawdu'n-Na'îm" adlı eseri üç defa istinsah etmiş ve sonuncusuna ona "en-Nef'u'l-Emîn bi Şerhi Rawdi'n-Na'îm" adında Arapça bir şerh yazmıştır. Eser besmele ile başlayıp birinci bölümü besmele hakkındadır. Eserin yayımlanmış nüshası bilgisayar yazısıyla 2010 yılında Seyda Kitapevi tarafından basılmış olup toplamda 549 sayfadır.

Âmidî, eserin girişinde şunları dile getirir:

"Bu manzumenin şerhinin yazımı, kulların en fakiri, kıyamet gününde kerim olan Rabbinin rahmetine muhtaç Molla Ramazan'ın oğlu Zeynelabidin Amidî'nin eliyle salı günü 1986 m, Şevval ayının sonu 1406'da tamamlandı. Cenabı Allah bu güzel hizmetini kendi rızası ile dergâhı izzetinde kabul eylesin".⁴⁶

2.3.1.4. Mecmeu'l-Enhâr fi Şerhi Kitâbi Nûbihâr

Kitabın tam ismi: "Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçukân we Yelîhâ Mecme'ul-Enhâr fi Şerhi Kitâbi Nûbihâr" şeklindedir.⁴⁷ İsminden de anlaşılacağı gibi kitap hem Kürtçe hem de Arapça yazılmıştır. Zeynelabidin Hoca, bu eseri ilk önce Arapça yazmış, daha sonra da ona Kürtçe bir şerh ilave etmiştir. Arapça şerh, 69 sayfadan müteşekkil ve sonunda Kürtçe yazılmış küçük bir sözlük bulunuyor. Söz konusu eser 1990 yılında tamamlanmıştır. Kürtçe şerh ise Haziran 1996 tarihinde yazılmış ve bunun da sonuna Kürtçe bir sözlük yazılmıştır. Bu iki eser bir arada, "Çiçekâ Destê Zarukân Şerhâ Nubihâra Biçukân we Yelîhâ Mecmeu'l-Enhâr fi Şerhi Kitâbi Nûbihâr" ismiyle 2011 yılında Diyarbakır'da Seyda Kitapevi tarafından yayınlanmıştır.

Bilindiği üzere *Nûbihâr*'ın yazarı Şeyh Ahmedî Hanî'dir (1650-1707). Âmidî bu çalışmasının başında Ahmedî Hanî için bir mukaddime de yazmıştır.

Nûbihâr, eskiden beri doğudaki medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Hanî'nin bu eseri yazmasındaki amacı yeni okumaya başlayan Kürt çocuklarının kendi ana dilleriyle Arapça tabir, terim ve kelimeleri öğrenmeleridir.⁴⁸ Bu kitap, iki dilde yazılmış ve mevcut bilgilere göre ilk Kürtçe sözlük özelliğini taşımaktadır. Eser, 13 başlık ve 1000 Arapça ve karşılığı Kürtçe kelimedenden oluşuyor. Hânî'nin bu eseri birçok defa istinsah edilmiş ve birçok kez basılmıştır.

⁴⁶ Zeynelabidin Çiçek (Amidî), *en-Nef'u'l-Emin bi Şerhi Rawdi'n-Na'îm*, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2010, s. 3.

⁴⁷ Zeynelabidin Çiçek (Amidî), *Çiçeka Dest Zarukan Şerhâ Nubihara Biçukan we Yelîhâ Mecme'ul-Enhâr fi Şerhi Kitabi Nûbihâr*, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2011, s.1.

⁴⁸ Kadri Yıldırım, Ahmedî Hanî, *Nûbehara Biçûkan*, Avesta Yayınevi, İstanbul 2008, s. 9-10.

2.3.1.5. Şerhâni li'l-Menzûmeteyn

“Şerhâni li'l-Menzûmeteyn” adlı eserin birinci cildinde kitabın ismi Arapça şöyle yazılmıştır: “Şerhâni li'l- Menzûmeteyn, el-Evvelu Şerhu Menzûmeti'l- Mevlidi'n-Nebevî es-Sâni Şerhu Menzûmeti Nehci'l-Enâm”.

İsminden de anlaşılacağı üzere eser, iki manzumenin şerhinden oluşuyor. Birincisi Molla Batî'nin Mevlidinin şerhi, ikincisi ise Molla Halil es-Siirdî'nin *Nehcu'l-Enâm*'ının şerhidir. Eser İstanbul'da basılmış ancak basım tarihi yazılmamıştır. Âmidî, bu eserlere sekiz sayfalık Arapça bir de önsöz yazmıştır.

“Şerhâni li'l-Menzûmeteyn” adlı eserde yer alan iki eser şöyledir:

2.3.1.5.1. Behcetü'l-Enâm bi Şerhi Mevlidi Sâhibi'l-Makâm fi Yevmi'l-Kiyâm

Âmidî, Molla Batî'nin⁴⁹ Mevlidine Arapça bir şerh yazmış ve sonuna hem Arapça hem de Kürtçe bir sözlük ekleyerek 1971 yılında tamamlamıştır. 135 sayfadan oluşan bu şerh 17 bölümdür. Üst kısma mevlid beyitleri, alt kısma ise o beyitlerin Arapça şerhi yazılmıştır. Mevlidin vezni: “Fa'îlatün, fa'îlatün, fa'îlun” şeklindedir. Zeynelabidin Âmidî'nin bu çalışması Seyda Kitapevi tarafından basılmıştır. Bu baskı 349 sayfadan oluşuyor.

2.3.1.5.2. Ğâyetü'l-Merâm bi Şerhi Nehci'l-Enâm

Nehcu'l-Enâm, Molla Halil es-Siirdî⁵⁰ tarafından yazılmış Kürtçe manzûm bir eserdir.⁵¹ Eser, 18 başlık ve 269 beyitten meydana gelir. Âmidî, 1985 yılında bu eseri hem istinsah etmiş hem de ona Arapça bir şerh yazmıştır. Eser 102 sayfadan oluşuyor. Zeynelabidin Hoca dışında bu eser üzerine birçok kişi çalışma yapmıştır.

Zeynelabidin Hoca, eserin girişinde şunları dile getirir:

“*Nehcu'l-Enâm*'ın bu şerhi, ilmin hizmetkârı, Molla Ramazan'ın oğlu Zeynelabidin Âmidî'nin eliyle yazılmıştır. Allah, ikisini ve bütün Müslümanları affetsin. Eser Rebiu'l-Evvel'in sonunda Cumartesi günü 1405'te tamamlandı. Bize bu nimetleri veren Rabbime sonsuz şükürler olsun. Salat ve selam en güzel önder Hz. Muhammed'e ve onun ashabına olsun. Kıyamet günü onun şefaati gölgesi altında gölgelenmek en büyük dileğimizdir. Âmin. Dualarımızın sonu her zaman elhamdulillahirabbilalemin'dir”.

⁴⁹ Molla Bati'nin mevlidi, Kürt edebiyat tarihinde alanında yazılmış ilk eserlerdendir. Yazarın adı: Molla Hüseyinî Bate'dir. Doğumu ve vefatı hakkında çelişkili görüşler olsa da (1417-1491 miladi) yılları arasında yaşadığı görüşü ağır basıyor. Daha önce Hakkâri, şu anda ise Şırnak iline bağlı Beytüşşebap ilçesi Bate köyünde dünyaya geldi. Kabri Bate köyünde aile mezarlığında bulunmaktadır. (Bu bilgiler “Mumsema İslam Arşivi” adlı internet sitesinden alınmıştır. 12.04.2018)

⁵⁰ Molla Halil es-Siirdî Bitlis'in Hizan İlçesinde dünyaya geldi. Değişik medreselerde okuyup icazet aldıktan sonra Hizan'da Meydan Medresesinde yaklaşık on yıl müderrislik yaptıktan sonra babasının arzusuyla Siirt'e yerleşir ve Fahriye Medresesinde otuz yıl ders verdikten sonra 1843 yılında Siirt'te vefat etti. (“*Molla Halil es-Siirdî*” DİA. c. 30, s. 251)

⁵¹ Ömer Pakiş, “*Molla Halil es-Siirdî*” DİA, 30, TDV Yayınları, İstanbul 2010, 251.

2.3.1.6. Dîwân

Eser güzel bir hat sanatıyla yazılmıştır. Tek bir nüshası bulunmaktadır o da Âmidî'nin kütüphanesinde yer alıyor. Eserde Kürtçe, Arapça ve Türkçe şiirler yer alır. Eserin sonunda da Yunus Emre'den Kürtçeye tercüme edilmiş münacatlar mevcuttur.

Âmidî'nin şiirlerine bakıldığında Allah ve Peygamber sevgisi ön plana çıkmaktadır. Onun, Bediüzzaman Said Nursi'ye sevgisini dile getirdiği şiirleri de vardır. Eser 2009 yılında yazılmış olup 64 sayfadan oluşmaktadır.

2.3.1.7. Hanefi ve Şafii Mezhepleri Arasındaki İhtilafı Fıkhi Meseleler

Bu esere bakıldığında içinde beş küçük risale barındırdığı göze çarpıyor. Bunlardan ikisi tercümedir üçü ise Âmidî'nin kendi eseridir. Bunlar aşağıda sıralanmıştır;

1- Zemaşerî'nin *Ruûsu'l-Mesâil* adlı Arapça eseridir. Âmidî bu eseri Türkçeye çevirip tashihini yapmıştır.

2- Dini Nikâh: Bu, Âmidî'nin kendi risalesidir. Eser, 2003'te tamamlanmış ve 19 sayfadan oluşuyor.

3- Şafii ve Hanefi Mezhepleri Arasındaki İhtilafı Meseleler Risalesi: Bu eser Molla Cafer el-Bâlekî'ye⁵² aittir. Âmidî, bu eseri Türkçeye tercüme etmiş, eser 43 sayfadan oluşuyor.

4- Cuma Namazı ve İade-i Zuhr: Bu eser Âmidî'ye aittir ve 15 sayfadan oluşuyor.

5- Fıkhi Fetvalar: Eser, çeşitli fetvalardan oluşuyor. Âmidî, bu eseri 2007 yılında Diyarbakır'da yazdı, eser 29 sayfadan oluşuyor.

Zeynelabidin Âmidî bu kitaba küçük bir de sözlük yapmıştır. Sözlükle beraber 163 sayfadan oluşan eser, 2012 yılında Seyda Kitapevi tarafından İstanbul'da basılmıştır.

2.3.1.8. Ferhenga Âmidî (Sözlük)

Ferhenga Âmidî adlı eser, Türkçe, Kürtçe ve Arapça bir sözlüktür. Bu eser, Cemil'e Seyda tarafından yazılmış olup Zeynelabidin Âmidî de buna ilaveler yapmıştır. İki ciltten oluşuyor, birinci cildi 491, ikinci cildi 420 sayfadan oluşuyor ve halen basılmamıştır.

⁵² 1886 yılında Bitlis'in Norşin ilçesine bağlı Yemişveren (Bâlekân) köyünde doğan Molla Cafer, Kur'an-ı Kerim ve ilk sıra kitaplarını bu köyde Molla Abdullah Bâlekî adlı hocada okur. Geri kalan eğitiminin neredeyse tümünü Molla Muhammed Kolos ve Hazret diye şöhret bulmuş Şeyh Diyauddin Efendi'nin oğlu Molla Fethullah'ın yanında tamamlamıştır. İlmi ve ameli icazetini ise Şeyh Alauddin Oğini'den almıştır. Eğitimi tamamlandıktan sonra on yıl Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Geyikpınar (Kolanis) köyünde olmak üzere vefat ettiği tarihe kadar Bâlekân'da ders vermiştir. Molla Cafer 1967 yılında 81 yaşındayken elim bir trafik kazası sonucu vefat etmiştir.

2.3.1.9. el-Mesâilu'l-Maksûde fi Şerhi 'Avâmili'l-Manzûme

Zeynelabidin Hoca'ya ait bu eser, 51 sayfadan oluşmaktadır. Âmidî, söz konusu eserini nazm halinde yazılmış olan “el-'Avâmilu'l-Manzûme” adlı esere şerh yazmış ve bunu 1966 yılında tamamlamıştır.

2.3.1.10. ez-Zurûfu'l-Menzûmetu me'a Şerhihâ

Âmidî, zarflarla ilgili olan bu eseri manzum bir şekilde Arapça ele almış ve beraberinde ona bir şerh de yazmıştır. 39 sayfadan oluşan eserin yazımını 2004 yılında tamamlamıştır.

2.3.1.11. Diyâu'l-Leme'ât fi İ'âdeti'l-Cumû'ât

Eser, cuma namazından sonra öğle namazının iadesi ile ilgilidir. Dokuz sayfadan oluşan eser 2010 yılında yazılmıştır.

2.3.1.12. Mecmu'âtu's-Salâvât

Eser, isminden de anlaşılacağı üzere Peygambere getirilen salavatlar üzerine yazılmıştır. Eser, kırk sayfadan oluşuyor ve basılmamıştır. Âmidî, bu çalışmasını 1999 yılında tamamlamıştır.

2.3.1.13. Gotinên Pêşîyan (Atasözleri)

Âmidî, bu eserinde Kürtçe atasözlerini derlemiştir.

2.3.1.14. Asri Lügat Sözlüğü

Arapça Türkçe ve Türkçe Arapça bir sözlüktür. Arapça bölümü 87, Türkçe bölümü ise 65 sayfadan oluşuyor. Eser halen basılmamıştır.

2.3.2. Tercüme Ettiği Eserler

Zeynelabidin Hoca Türkçe, Arapça ve Kürtçe birçok eseri ya bizzat kendisi veya başka hocalarla beraber tercüme etmiştir. Onun tercüme ettiği eserlerden tespit ettiklerimizi ele almanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

2.3.2.1. İrşâdu'l-'Amilîn fi Tercemeti'r-Riyâzi's-Sâlihîn

Zeynelabidin hoca, bu eserin tercümesini Molla Ahmet Afşin ile birlikte yapmıştır. Eser iki yılda tamamlanmış ve iki ciltten oluşuyor. Birinci cildi 504, ikinci cildi 540 sayfadır. Eser 2000 yılında tamamlanmış ve birkaç defa basılmıştır. Son olarak 2005 yılında kompüter harfleriyle Dini Yayınlar tarafından Diyarbakır'da basılmıştır.

2.3.2.2. Rîsaleya Biratiyê

Eser, Bediüzzeman Said Nursî'nin Uhuvvet Risalesi'nin çevirisidir. Türkçeden Kürtçeye çevrilmiş olan bu eser Mayıs 1992'de Nûbihar Yayınevi tarafından İstanbul'da basılmıştır.

2.3.2.3. Onuncu Hüccti İmaniye ve Çocuklar Taziyenamesi

Her iki eserin yazarı Bediüzzaman Said Nursî'dir. Âmidî, bu eserleri Türkçeden Kürtçeye çevirmiştir. 32 sayfadan oluşan bu çalışma 1994 yılında tamamlanmış ancak basılmamıştır.

2.3.2.4. Peyva li Ser Tewbê

Bu eserin yazarı Şeyh Muhammed Hafid'dir. Müftü Molla Ahmet Meylanî, eseri Arapçadan Türkçeye çevirmiş, Zeynelabidin Hoca ise bu eseri 2002 yılında Türkçeden Kürtçeye çevirmiştir.

2.3.2.5. Tercemetü'l-Hadîsi'l-Arba'în

İmam Nevevî'nin Arapça olan bu eserini Âmidî, Molla Ahmet Afşin ile birlikte Kürtçeye tercüme etmişlerdir. Eser 32 sayfadan oluşuyor.

2.3.2.6. Tercemetu'ş-Şu'âi'l-Hâmis

Âmidî, Bediüzzaman Said Nursî'nin Beşinci Şualar eserini Arapçaya tercüme etmiş, içindeki ayet ve hadislerin tahkikini yapmıştır. Eser, 1990 yılında yazılmış ve 62 sayfadan oluşuyor.

2.3.2.7. Zehretu't-Tâlibîn fi Tercumeti Muhtasari'r-Riyâzi's-Sâlihîn

Şeyh Yûsuf en-Nebhânî (1849-1932) tarafından ihtisar edilen İmam Nevevî'nin *Riyâzu's-Sâlihîn* eserini Zeynelabidin Hoca Kürtçeye tercüme etmiştir. 544 sayfadan oluşan eser, 2009 yılında tamamlanmış ve 2010 yılında Lübnan'da Nûru's-Sabâh Yayınevi tarafından basılmıştır.

2.3.2.8. Behcetü'l-Muttakîn fi Tercemet'i Kısasi'n-Nebiyyîn

Zeynelabidin Hoca, Ebu'l Hasan Ali el-Hasan en-Nedwî'nin (1914-1999) *Kıyasu'n-Nebiyyîn* adlı eserini Kürtçeye tercüme etmeye başlamış ve 2009 yılında tamamlamıştır. 432 sayfadan oluşan eser, 2012 yılında Lübnan'da Nûrus-Sabâh Yayınevi tarafından basılmıştır.

2.3.2.9. Hediyetu's-Sigâr fi Tercemeti Ğâyeti'l-İhtisâr

Eser, Kâdî Ebu'ş-Şuca'ın (ö. 593/1197) *Ğâyetu'l-İhtisâr* adlı eserinin Kürtçeye tercümesidir. Toplamda 160 sayfadan oluşan eser, 1979 yılında tamamlanmıştır. Eser, ilkin 2012 yılında Mahfuz Özdemir tarafında İstanbul'da basılmıştır. Daha sonra 2014 yılında Diyarbakır'da Seyda Kitapevi tarafından bilgisayar harfleriyle basılmıştır.

2.3.2.10. Naum Faik ve Süryanî Rönesans'ı

Eser, *Jîyân û Berhemên Naum Faiq* adıyla Fuat Çikkî tarafından 1937'de Suriye'de yayınlanmıştır. 2004 yılında Belge Yayınları tarafından *Naum Faik ve Süryani Rönesansı* adıyla tekrar yayınlandı. Eserin Arapça bölümleri Âmidî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Zeynelabidin Hoca'nın, yukarıda saydıklarımızın dışında tercüme ettiği, ancak ulaşamadığımız veya sayamadığımız başka eserleri de vardır.

2.3.3. İstinsah Ettiği Eserler

Zeynelabidin Âmidî hattatlığı ile meşhur olmuş bir âlimdir. O zamanlar bölgede matbaa fazla yaygın olmadığı için birçok kişi el yazma eserleri hocaya getirir ve istinsah etmesini isterlerdi. Bazen de kendisi hoşuna giden kitapları alır ve istinsah ederdi. Bu sayede birçok eserin kaybolmasını önlemiştir. İstinsah ettiği kitapların tamamını tespit etmek imkânsızdır, ancak istinsah ettiğini tespit ettiğimiz eserlerin isimlerinin zikredilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. Dîwâna Muhammed Kerbelâyî⁵³
2. Tefsîra Şirin⁵⁴
3. Dîwâna Şeyx 'Abdurrehmanê Aqtepî⁵⁵
4. Reyhânetu'l-Efkâr⁵⁶
5. Kasîdetu'n li'ş-Şeyh Musâ el-Mardini⁵⁷
6. ed-Durru's-Semîn, Manzûmetu'n fi'l-'Akîde⁵⁸
7. Dîwâna Şeyh 'Abdulkâdir Resulânî⁵⁹
8. Dîwâna Ahmedî Hânî⁶⁰
9. Dîwâna Siyâhpoş⁶¹
10. Dîwâna Şeyh Hasib⁶²

⁵³ Divan, Şeyh Muhammed Kerbelâyî (ö. 1358/1939) tarafından 1915 senesinde kaleme alınmış ve 115 sayfadan oluşuyor. Âmidî, bu divanı 1980 yılında istinsah etmiştir.

⁵⁴ İsminden de anlaşılacağı üzere bu bir tefsir kitabıdır. Tefsirin yazarı Molla Muhammed Şirin (1928-2009)'dir. Eser, Arapça harflerle yazılmış ve iki cilttir. Birinci cildi 524, ikinci cildi 580 sayfadan oluşuyor. Yazar 1980 yılında yazmaya başlar 1988 yılında tamamlar.⁵⁴ Âmidî, bu tefsiri istinsah eder ve 1994 yılında tamamlar.

⁵⁵ Âmidî, bu eseri 1980 yılında istinsah etmiş ve eser 103 sayfadan oluşuyor.

⁵⁶ Eser, Molla 'İmaduddin Reşpojân Hirkası'ye aittir. Eser, Arapça olup 125 sayfadan oluşuyor. Âmidî, bu eseri 2005 yılında istinsah etmiştir.

⁵⁷ Eser Şeyh Seyda Cezerî'nin halifesi olan Şeyh Musa el-Mardini'ye aittir ve 23 sayfadan oluşan eser Kürtçe yazılmıştır. Zeynelabidin Hoca bu eseri 2002 yılında istinsah etmiştir.

⁵⁸ Molla Yasin Yüsrî (Toprak)⁵⁸ tarafından Kürtçe olarak yazılan manzume, kelim konularını ele alıyor ve sadece 6 sayfadan oluşuyor. Âmidî, bu eseri 2002 yılında istinsah etmiş.

⁵⁹ Eser, Şeyh 'Abdulkâdir Resulânî tarafından kaleme alınmış ve 67 sayfadan oluşuyor. Âmidî, Kürtçe yazılan bu eseri 2005 yılında istinsah etmiştir.

⁶⁰ Eser, Şeyh Ahmedî Hânî tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmış ve 54 sayfadan oluşuyor. Yazarımız dışında birçok kişi bu eseri istinsah etmiştir. Zeynelabidin Hoca ise 2002 yılında istinsah etmiştir.

⁶¹ Eser, Muhammed Cevad Siyâhpoş (1762-1831) tarafından "Seyfu'l-Milûk" adıyla Kürtçe olarak ele alınmış ve 200 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 2005 yılında bu eseri istinsah etmiştir. Ancak Âmidî'in dışında da birçok kişi bu eser üzerine çalışmalar yapmıştır.

⁶² Eser, Şeyh Hasib Aktepî tarafından Kürtçe olarak ele alınmış ve 188 sayfadan oluşmaktadır. Âmidî, 2007 yılında eseri istinsah etmiştir.

11. Kasîdetu eş-Şeyh Mewlâna Muhammed Hadî el-Licewî⁶³
12. Selâsu Menzûmâtin⁶⁴
13. Dîwâna Molla 'Ali İlmî⁶⁵
14. Dîwâna Molla 'Ali Kûdî⁶⁶
15. el-Manzûmeteyn: Mirsâdu'l-Atfâl we 'İkdi Durfâm⁶⁷
16. Menzûmeya Sîseban⁶⁸
17. el-Menzûmetu'l-Mi'râciyye⁶⁹
18. Selâsu Menzûmâtin⁷⁰
19. Mîzânu'l-Edeb⁷¹
20. Kitâbu Leylâ we Mecnûn⁷²

⁶³ Eser, Şeyh Muhammed Hadî el-Licewî tarafından Kürtçe, Arapça, Farsça ve Türkçe olarak ele alınmış ve 139 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 1987 yılında bu eseri istinsah etmiştir.

⁶⁴ Âmidî, bu üç ayrı manzumeyi istinsah ederek tek bir ciltte toplamıştır. Üç manzume şunlardır: 1. Keşkol: Eser, Şeyh Muhammed Askerî (1898-1952) tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmış ve 104 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 1991 senesinde eseri istinsah etmiştir. 2. Manzûmetu'l-'Akâid: Eser, Molla Halid Zengokî Badıkî (1880-1950) tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmış ve 38 sayfadan teşekkül ediyor. Zeynelabidin Hoca, 1992 yılında eseri istinsah etmiştir. 3. Murşidu't-Tâlibîn: Bu eser de bir önceki eser gibi Molla Halid Zengokî Badıkî'ye aittir. Eser, Arapça ve Kürtçe olarak yazılmış ve 33 sayfadan ibarettir. Âmidî, bu eseri 1992 senesinde istinsah etmiştir.

⁶⁵ Eser, Molla Ali İlmî Zîla (Yaz) tarafından Arapça ve Kürtçe olarak yazılmış ve 102 sayfadan oluşuyor. ⁶⁵ Âmidî, bu eseri 2000 yılında istinsah etmiştir.

⁶⁶ Eser, Molla Ali Kûdî tarafından Kürtçe ve Türkçe olarak ele alınmış ve 50 sayfadan oluşuyor. Zeynelabidin Hoca, 2008 yılında bu eseri istinsah ederken hem tashihini hem de tahkikini yaparak istinsah etmiştir.

⁶⁷ Bu iki eser şu şekildedir: 1. Mirsâdu'l-Atfâl: Eser, Şeyh Muhammed Kerbelâyî (1885-1939) tarafından kaleme alınmış ve 48 sayfadan oluşuyor. Âmidî, bu eseri 1980 yılında istinsah etmiştir. 2. 'İkdu Durfâm: Eser, Şeyh Muhammed Askerî (1898-1952) tarafından Kürtçe olarak yazılmış ve 180 sayfadan oluşuyor. Zeynelabidin Hoca, 1980 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁶⁸ Eser, Şeyh Halid Zebârî (1826-1863) tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmıştır. Eser, 31 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 1991 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁶⁹ Eser, Seyda-yê Mele Muhammed Nuri tarafından Kürtçe olarak ele alınmıştır. 2441 beyitten oluşan eser 11 bölüme ayrılmıştır. Âmidî'in 1990 senesinde istinsah ettiği eser 137 sayfadan oluşuyor.

⁷⁰ Adından da anlaşılacağı üzere üç eser bir araya toplanmış ve tek cilt içinde 2004 senesinde Diyarbakır Söz tarafından basılmıştır. Bu üç eser şunlardır: 1. Menzûmetu Durri'l-Yetîm: Eser, Seyda-yê Mele Muhammed Nuri (1895-1977) tarafından İmam Hüseyin'in şehadetine bir mersiye olarak yazılmıştır. Kürtçe olarak yazılan eser, 44 sayfadan oluşuyor. Zeynelabidin Hoca, 2004 yılında bu eseri istinsah etmiştir. 2. Nuzhetu'n-Nufûs fi'n-Nesâihi: Eser, Molla Muhammed Nuri tarafından Kürtçe olarak ele alınmış ve 48 sayfadan oluşur. Âmidî, 1990 yılında eseri istinsah etmiştir. 3. Ed-Dîwân lî Seyda el-Hacı 'Abdulfettâh el-Hazroyî: İsminden de anlaşılacağı üzere eser, Hacı Abdulfettah Hazroyî (1892-1975)'ye aittir.⁷⁰ Kürtçe olarak yazılan eser, 53 bölüm ve 119 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 2004 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁷¹ Eser, Şeyh Ahmed Hânî (1650-1707) tarafından Kürtçe olarak yazılmış ve 172 sayfan oluşuyor. Bu eser Mem û Zîn adı ile meşhur olmuştur. Zeynelabidin Hoca, 1990 yılında eserin sonuna 30 sayfalık bir sözlük ekleyerek istinsah etmiştir.

⁷² Eser, Şeyh Muhammed Can (1857-1909) tarafından 1884 yılında kaleme alınmıştır. 132 sayfadan oluşan eser, Kürtçe olarak yazılmıştır. Âmidî, 1990 senesinde eseri istinsah etmiştir.

21. Selâsu Menzûmâtın⁷³
22. Erbe‘u Manzûmâtın⁷⁴
23. Kitâbu‘d-Durrî‘l-‘Alâ fî ‘İlmi‘t-Tecwîd⁷⁵
24. Tûbe‘z-Zamân⁷⁶
25. Dîwâna Dermâni Derdâ⁷⁷
26. Dîwâni ‘İrfân Hayreti Hayrân⁷⁸
27. Manzûme we Gotini Jîru Kalan⁷⁹
28. Manzûmetun fî ‘Akîdeti‘l-İslamiyyeti we‘l-Mew‘izeti‘l-Haseneti⁸⁰
29. Risâletu‘t-Tıbb⁸¹
30. Se‘du‘l-İslâm bi Şerhi Nehci‘l-Enâm⁸²
31. Kitâb a Yûsuf û Züleyha⁸³
32. Enîsu‘l-‘Aşıkîn⁸⁴

⁷³ Eser, üç manzûmeden oluşuyor üçü de Molla Abdulhadi Comanî (Ö. 1425/2004)’ye aittir. Bu üç manzume aşağıda sıralanmıştır: 1. Kitâbu‘l-Muhimmât fî Beyânî‘l-Kufri we‘l-Muhlikât: Kürtçe olarak yazılan eser, 18 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 1996 yılında eseri istinsah etmiştir. 2. ‘Akidâ İmâni: 13 sayfadan oluşan eser, Kürtçe olarak yazılmıştır. Âmidî, bu eseri de 1996 yılında istinsah etmiştir. 3. Keşfu‘l-Ferâiz: 58 sayfadan oluşan eser, önceki iki eser gibi Kürtçe yazılmıştır. Zeynelabidin Hoca 1996 senesinde eseri istinsah etmiştir.

⁷⁴ Bu dört eserlerin hepsi Molla Muhammed Hizânî tarafından yazılmış, Zeynelabidin hoca, bunları tek cilt içerisinde toplamıştır. Bu eserler aşağıda sıralanmıştır: 1. ‘Akidâ İmâni: Kürtçe olarak yazılan eser, 27 sayfadan oluşuyor. Âmidî, eseri istinsah etmiş ancak istinsah tarihi yoktur. 2. ‘Akidâ İmâni: Zazaca olarak yazılan eser, 30 sayfadan oluşuyor. Hoca, eseri istinsah etmiş ancak bunda da istinsah tarihi yoktur. 3. Mecnûn we Leylâ: 54 sayfadan oluşan eser Kürtçe olarak yazılmıştır. Âmidî, tarihini yazmadan eseri istinsah etmiştir. 4. Be‘du‘l-Kesâid li Molla Muhammed: Zeynelabidin Hoca’nın istinsah ettiği eser, 24 sayfadan oluşuyor ve Kürtçe olarak yazılmıştır.

⁷⁵ Eser, Molla Muhammed Hadi Licewî tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmış ve 19 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 1995 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁷⁶ Eser, Molla Muhammed Haldewî tarafından kaleme alınmıştır. 114 sayfadan oluşan eser, Kürtçe nazm şeklinde yazılmıştır. Zeynelabidin Hoca, 1993 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁷⁷ Eser, Muhammed Zahid Zeherî tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmış ve 28 sayfadan oluşuyor. Âmidî, 1999 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁷⁸ Eser, Seyyid Muhammed Kadri Hazin el-Hâşimî el-Cezerî (1898-1961) tarafından yazılmıştır. Kürtçe olarak kaleme alınan eser, 145 sayfadan müteşekkildir. Âmidî, 2002 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁷⁹ Eser, Molla Niyazi Boşâtî tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmış ve 40 sayfadan oluşuyor. Zeynelabidin Hoca, 1998 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁸⁰ Eser, Molla Muhammed Şah Metmûrî tarafından yazılmış ve 47 sayfan oluşuyor. Kürtçe olarak yazılan bu eseri Âmidî, 2002 yılında istinsah etmiştir.

⁸¹ 18. yy. ortalarıyla 19. yy. başlarında yaşayan Şeyh Muhammed Arvâsî tarafından kaleme alınan eser, 17 sayfadan oluşuyor ve Kürtçe yazılmıştır. Âmidî, 2000 yılında eseri istinsah etmiştir.

⁸² Eser, Molla Halil es-Siirdî tarafından Arapça manzûm bir şekilde yazılmıştır. Âmidî, 186 sayfadan oluşan bu eseri 1991 yılında istinsah etmiştir.

⁸³ Kürtçe yazılmış manzûm bir eser olup Ahmed-i Xanî’ye nispet edilmiştir. 160 sayfadan oluşuyor.

⁸⁴ Muhammed eş-Şirvânî el-Esqambevî tarafından yazılmış olup manzûm bir eserdir. Dili Kürtçedir. 114 sayfadan oluşmaktadır.

33. Mewlûda Şerîf Nazmen⁸⁵
35. Manzûmetu'l-Habiyye fi'l-Munâzara ma Şerhiha⁸⁶
36. Fetvâ Şeyh Ali Rıza Pâlevî⁸⁷
37. Şerhu'l-Mafûwwât⁸⁸
38. Hâşiye ale'l-İstiare⁸⁹
39. Kitâbu Tafsîli'l-Curcânî⁹⁰
40. Dîwana Şeyh Abdulkadirê Hezânî⁹¹

Sonuç

Biyografik çalışmalar gerek geçmiş gerekse zamanımızda yaşayan şahsiyetlerin tanınması için değerli vesikalardır. Çünkü onların hayatlarının öğrenilmesi birçok değerli kaynağın ortaya çıkmasına, toplumun sahip olduğu kültür mirasın korunmasına, unutulmaya yüz tutmuş tarihlerinin, örf ve adetlerinin hatırlanmasına, toplumun dün ve bugün arasında köprü vazifesi görmeye vesile olur.

Çağımızın değerlerinden Zeynelabidin Çiçek (Âmidî) Hoca, 1946 yılında Diyarbakır'da ilim ehli bir ailede hayata gözlerini açmış ve henüz küçük yaşta iken babasının yanında ilim tahsil etmeye başlamıştır. Kısa bir zamanda ilim tahsilini tamamlayan Hoca, henüz yirmili yaşlarda iken ilmi eserler vermiş gerek telif, gerek tercüme ve gerekse istinsah olmak üzere yüzün üzerinde eser kaleme almış ve haklı olarak bölgede ilim bakımından şöhret kazanmıştır.

Âmidî, birçok şehri gezerek klasik edebiyatla ilgili birçok eseri gerek bizzat kendisi kaleme alarak gerekse tercüme veya istinsah ederek tarihi bir misyon üstlenmiştir. Hat sanatının az olduğu bölgede birçok eserin ortadan kaybolmasını önleyen Zeynelabidin Hoca, bununla kalmamış birçok eserin anlaşılmasına ve okurların istifadesine sunulmasına da ön ayak olmuştur. Onun bu gayretini onun ömrünün sonuna kadar bırakmadığı hat ve ilme olan sevgisine bağlamak mümkündür. Âmidî ömrünün son zamanlarında sağlık sorunları yaşamış ve bu fâni diyardan irtihal etmiştir. Onun vefatı hem bölge hem de ilmi çevreler için büyük kayıp olmuştur.

⁸⁵ Mele Muhammed Alî Fudaylî tarafından yazılmış Kürtçe bir mevliddir. 33 sayfadan oluşmaktadır.

⁸⁶ Bu eser Seyda-yê Molla Halil'e aittir. Ancak onun şerhi Molla Salih Ğursî tarafından yazılmıştır. 33 sayfa olup dili Arapçadır.

⁸⁷ Bu eser küçük bir risale Cuma namazının kazası ile ilgilidir.

⁸⁸ Bu eser Üstad Bediüzzaman'ın kardeşlerinden Abdullah en-Nursî tarafından Arapça olarak yazılmış 330 sayfalık bir eserdir.

⁸⁹ Bu kitap 120 sayfa dolayında olup Seyda-yê Molla Hüseyin Küçük tarafından Arapça olarak yazılmış bir eserdir.

⁹⁰ Bu eser el-Curcânî'nin 'Avamil'i üzerine yazılmış bir şerh olup 145 sayfadan oluşmaktadır.

⁹¹ Bu eser manzum olup 68 sayfadan oluşmakta ve dili Kürtçedir.

Kaynakça

Çelik, Muzaffer, “Zeynelabidin Çiçek Hoca ile Röportaj”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, www.e-sarkiyat.com, 8, Kasım 2012, 186-193.

Çiçek, Zeynelabidin Âmidî, *Çiçeka Dest Zarukan Şerhâ Nubihara Biçukan we Yelihâ Mecme‘ul-Enhâr fi Şerhi Kitabi Nûbihâr*, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2011.

-----, *Diyarbakır'ın Fethi, Tarihi ve Kültürü*, Diyarbakır Söz, Diyarbakır 2007.

-----, *el-Fetâve'l-Âmidîyye*, 1, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2012.

-----, *en-Nefu'l-Emin bi Şerhi Rawdi'n-Na'im*, Seyda Kitapevi, Diyarbakır 2010.

Ekici, Abdullah, Zeynelabidînê Amidî, Jiyan, *Berhem û Xebatên Wî Yên Destnivîsî*, (Artuklu Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Mardin 2014.

Ergin, Mehmet Cevat, “Son Yüzyılda Silvan'ın Yetiştirdiği Âlimler” *Uluslararası Silvan Sempozyumu Kitabı*, (415-432), Ravza Yayıncılık, İstanbul 2012.

Pakiş, Ömer, “Molla Halil es-Siirdî” *DİA*, 30, TDV Yayınları, İstanbul 2010.

Yıldırım, Kadri, Ahmedê Xanî, *Nûbehara Biçûkan*, Avesta Yayınevi, İstanbul 2008.